

KEDVES GYULA

Török Ignác és a honvéd hadmérnökkar szervezése

Török Ignác honvéd tábornokot leginkább Komárom erődjének megvédelmezőjeként dicsérik, ami mellé, ha ritkábban is, de odakerül „a honvéd hadmérnökkar főnöke” megnevezés is. Mintha ez olyan magától értetődő volna: ha van a szabadságharcnak hadserege, annak vannak hadmérnökei is, s akkor nyilvánvalóan a legkiválóbb hadmérnök a főnöke, aki hősként halt meg vértanútársaival Aradon. A dolog azonban nem volt ilyen egyértelmű, amit már maga az a tény is markánsan jelez, hogy Török Ignác egy hónapig sem töltötte be a hadmérnökkar első emberének beosztását a szabadságharc végnapjaiban. Magát a beosztást is viszonylag későn, az önálló szakcsapatok és szolgálati ágak között legutoljára hívták életre 1849 májusában, s akkor is úgy, hogy nem volt egészen egyértelmű a tartalma. Ahhoz azonban, hogy kellően érzékeljük a probléma súlyát, előbb meg kell ismerkednünk a korszak hadmérnökkarának feladataival, illetve a császári-királyi hadseregen belül alkalmazott szerkezetével, irányítási szisztémájával.

Az Osztrák Császárságnak nevezett birodalom hadereje a napóleoni háborúk lezárultával nyerte el azt a szervezeti struktúráját, ami egészen az 1848-as forradalmak kitöréséig lényegi változtatás nélkül működött, és számos területen mintául szolgált a magyar szabadságharc hadseregszervezésének is. Témánk szempontjából a nagy európai háborúk legfontosabb újítását az jelentette, hogy komolyan megnőtt a hadsereg műszaki szolgálatainak súlya, s különösen a hadmérnökkar ársiója emelkedett. A szaktisztek képzésére létrehozott hadmérnöki akadémia Bécsben a legelismertebb és a legkorszerűbb elméleti alapokat nyújtani képes intézmények között volt számon tartva a világon. Igazi elitképzés folyt itt, ráadásul a hadmérnökkarba – más fegyvernemektől és szakszolgálati ágak gyakorlatától eltérően – csakis az akadémián megszerzett képesítéssel lehetett bejutni. S még ennek birtokában sem volt magától értetődő a bejutás a fiatal tiszt számára, mert csak a nyolc (7+ 1) évfolyamos képzést nyújtó tanintézet legjobbjai, a legmagasabb szintű hadtudományos ismereteket is átadó 8. évfolyam elvégzésével kerültek egyenes úton a hadsereg legmegbecsültebbnek tartott tisztikarába, a szakma elitjébe. A többiek csapatokhoz kerültek, ahol nagy szükség volt műszaki végzettségükre, de ezzel együtt is átlagos csapatbiztszti szolgálatot láttak el, s csak különös szerencsével vagy terhes önképzéssel párosult mentori támogatással kerülhettek nagy sokára mégis a hadmérnökkarba. A mérnökari tiszt fizetése is magasabb volt az átlagnál, megegyezett a vezérkari tisztkével. Ennek megfelelően az elvárások is sokrétűek voltak velük szemben, amelyek széles körű feladatokkal párosultak. Bár tevékenységük leglátványosabb része az erődépítészet volt, a szakma csúcsát a várak és erődítmények megtervezése, az elavultak korszerűsítése jelentette, a legtöbben a hétköznapi átlag feladataiként olyan gyakorlati problémák kezelését látták el, mint laktanyaépítés, útépítés, táborhelyek előkészítése vagy éppen tábori sütődék telepítése. Tehát a hadmérnökkar szolgálta ki a hadsereg működtetésével összefüggő igényeket a tervezéstől a kivitelezés és karbantartás

irányításáig. Sőt nem egy esetben – mint az uralkodót szolgáló tisztviselő – katonai vonatkozással egyáltalán nem rendelkező állami műszaki vagy az uralkodóház tagjainak kényelmét szolgáló feladatokat is elláttak.¹ A császári-királyi hadsereg műszaki szolgálatának irányítása két szinten folyt azzal a sajátossággal, hogy az 1840-es évekre jelentős részben azonos személy töltötte be mindkét szinten a vezető pozíciókat. A legfelső irányítást az Udvari Haditanács mellett működő K. K. Genie-Hauptamt végezte, ahol az elvi döntések születtek, illetve megfogalmazódtak a hadseregvezetés (vagy az uralkodó) műszaki vonatkozású igényeinek kiszolgálására hivatott feladatok. A hivatal minden más katonai szervezettől független saját adminisztrációval bírt, beleértve a felbecsülhetetlen szellemi potenciált gyűjtő archívumot is, így ott katonák mellett civil tisztviselők is szolgálatot teljesítettek. A hadmérnökkar a gyakorlati vezetés vonatkozásában a Genie-Corps elnevezésű hadműszaki testületbe beosztva. A testületet a főigazgató és a személyéhez beosztott tisztjei, a hadmérnökkar, az aknászkar, valamint az árkászkar alkotta. Az aknász- és árkászkar ezen a hierarchikus besoroláson belül még külön összefogta a Brünnben székelő műszaki dandárparancsnokság.²

Voltaképpen a hadmérnökkar volt a katonai műszaki szolgálatok szakmai irányítója, mintegy a szolgálati ág törzskara. Saját szerepüket egyenesen úgy fogták fel, mint a két fő fegyvernemen (gyalogság és lovasság) kívül eső valamennyi katonaság vezérkara, amit jól kifejezett János főherceg hadseregen belüli kitüntetett állása, már túlmutatva a katonai műszaki szolgálat felügyeletén is. Bár a honvédseregben nem tudták – s bizonyára nem is akarták – teljes egészében átvenni a birodalmi haderő struktúráját, a hadmérnök tisztek hadseregen belüli kiemelkedő fontosságát az is szimbolizálta, hogy a császári-királyi hadseregben viselt egyenruhájuk világoskék alapszíne helyett a sötétzöldet választották. Ez a vezérkariak színe volt, s még a díszítések is azonosan alakultak, így a honvéd hadmérnököket csupán a gallért és kézelőt borító bársony meggyvörös hajtóka színe különböztette meg tőlük.³

A katonai műszaki szolgálatok honvédseregbeli átvételének – nem mindig célszerű voltukon túl – alapvető akadályát jelentette az a tény, hogy nem volt magyarországi kiegészí-

---

¹ A hadmérnökkar korabeli feladatainak és képzési rendszerének kitűnő ismertetője: Gatti, Friedrich: *Geschichte der k. k. Ingenieur- und k. k. Genieakademie 1717–1869*. Wien, 1901. Talán a hadmérnök tiszteknek a tárgyalt korban tapasztalt, hétköznapi gyakorlati feladatok kezelésére szorítása volt a legfőbb kiváltó oka annak, hogy a hamarosan hírnevessé váló matematikus, Bolyai János mérnökkari százados kivált a testületből.

² A cs. k. hadsereg műszaki szolgálatának szerkezetére, illetve annak változásaira lásd: *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes* 1816 és 1848 között évente kiadott köteteit. Az irányítósíntek párhuzamosságára jellemző, hogy a szabadságharcot megelőzően évtizedeken át a testület főnöke, a tábornagyi rangot viselő János főherceg állt a főhivatal (*K. K. Genie-Hauptamt*) élén, ahol helyettese a hadmérnökkar főnökségét betöltő gróf Theodor Baillet von Latour tábornagyszernagy volt, s az összes szakbeosztást a hadmérnökkar tábornokai és törzstisztjei töltötték be. Hadmérnökkari tábornok volt az aknászokat és árkászokat egybefogó dandár parancsnoka is Mártony Károly személyében. A főigazgató felügyelte a katonai tanintézeteket is, különös tekintettel a bécsi hadmérnök akadémiára és a bécsújhelyi Mária Terézia katonai akadémiára.

³ Az egyenruha sajátosságaira lásd: Margitay Gábor: *Aradi vésznapok*. Budapest, 1890. 45–46. Az egyetlen ránk maradt zeke leírása: Ságvári Györgytől, Cs. Kottra Györgyi (szerk.): *„Fényesebb a láncnál a kard...”* Budapest, 1999. 85. Bár az előírt viselet az atilla volt, úgy tűnik, a vezérkari tisztekhez hasonlóan elsősorban a lovagláshoz kényelmesebb (és sportosabb) rövid zekét részesítették előnyben, legalábbis a viseletükről fennmaradt tárgyi anyag erre enged következtetni. A zeke megtalálható a Hadtörténeti Múzeum egyenruha gyűjteményében O378/Ru. leltári szám alatt.

tésű csapatot, de még az országban állomásoztatott alakulata is csak töredékesen.⁴ A hadmérnök-karba pedig feltűnően kevés magyar került be, s azok is túlnyomórészt az országon kívül eső távoli tartományokban szolgáltak. Ez több tényező következménye volt, de az egyik legfontosabb okot a hadseregszervezés gondjaiba merült Mészáros Lázár hadügyminiszter a korabeli magyar katona mentalitásában látta, amit önkritikusan így summázott: „Mint én is magyar, rossz nevelést kapván autodidaktusságom más irányt vett valóm kielégítésére. A 35 évi szolgálat alatti tapasztalásnak hiányos vagy felületes volt minden technikus előkészülete, mi több, matematika elleni gyűlöletem a felsőbb hadi tudományt parlagon hagyta.” Így aztán a lovasságtól és gyalogságtól eltérően nem volt olyan képzett mag, ami köré fel lehetett volna építeni a császári-királyi hadseregből ismert minta, illetve a korszerű hadsereg követelményei szerint a magyar hadmérnök-kart, mert a magyar fiatalság még mindig a huszárságot favorizálta. Ez persze nem jelentette azt, hogy nem voltak magyar hadmérnöktisztek, sőt... A magyar hadügyi irányítás kifejezetten számított rájuk, bár 1848 végéig még nem a hadiműszaki szolgálat megszervezőiként vagy a hadmérnök-kar felállítására vonatkozásában, hanem széles körű hadtudományi ismereteik folytán az általános katonai vezetésben, illetve a honvéd vezérkar létrehozásában számoltak velük. Jellemző, hogy az egyetlen magyart a hadmérnök-kar táborkari között, Mártony Károly vezérőrnagyot Pétervárad várparancsnokának hívták haza, meglehetősen a gondolattal, hogy az erőd biztosítása mellett majd rá lehet bízni a katonai műszaki szolgálat megteremtését is, de minden elképzelés kútba esett a közvetlenül utazása előtt bekövetkezett váratlan halálával.⁵ A hadmérnök-kar szervezését először feladatul kapó Gyulai Gaál Miklós honvéd tábornok szabadságharcos tevékenységének csak az utolsó harmadában foglalkozott (akkor is csak „félgőzzel”) ezzel az üggyel. Bár ő volt a császári-királyi hadmérnök-kar magyar szolgálatba álló tagjainak rangidős tisztje, 1848 szeptemberében szolgálatra jelentkezve sokkal inkább a hadműveleti tervezésben jeleskedett, mintsem a hadmérnök-kar szervezésében. Pedig ekkor már felvetődött valamiféle műszaki szolgálat megteremtésének az igénye, amit egyelőre *ad hoc* jelleggel próbáltak meg kielégíteni.⁶

A hadmérnök-kar felállításától azonban még messze voltak a szabadságharc hadseregének szervezői. A magyar politikai és katonai vezetés egyaránt az ellenség kiűzésére alkalmas vezérkart és parancsnokságok megteremtését tartotta a legfontosabbnak. Így azután a mérnök-kari, de még az alacsonyabb szintű katonai műszaki végzettségekkel rendelkező tiszteket is a honvédsereg táborkarának (vagyis a magyar haderő vezérkarának) megszervezéséhez vették túlnyomórészt igénybe. Ahogyan azt a vezérkar első tervezetét elkészítő

---

⁴ Urbán Aladár: *A magyarországi osztrák hadsereg és a hazánkban állomásozó katonaság 1848. áprilisában*. Hadtörténelmi Közlemények, Új folyam, 10. évf. (1963) 2. sz. I. mell.

⁵ *Mészáros Lázár emlékiratai*. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokoly Viktor. Pest, 1867. 1. köt. 37., 75. Mártony találmányairól lásd: Irmédi-Molnár László: *Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezedes a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése*. A Térképészeti Közlöny 8. sz. különfüzete. Budapest, 1938. 35–36.

⁶ Gaál egy Horvátországba intézendő betörésre tett javaslatot Jellačić előnyomuló csapatainak a háttában szeptember 16-án, majd 23-án széles körű felhatalmazást kapott közelebről meg nem jelölt célra, amivel kapcsolatban a dunántúli hatóságok kötelesek „javaslatait, rendelkezéseit büntetés terhe alatt a legnagyobb készséggel” teljesíteni. Az erre vonatkozó leveleket közli Molnár András (szerk.): *Csány László kormánybiztosi iratai 1848-49*. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Zalai Gyűjtemény 44. Zalaegerszeg, 1998. 1. köt. 317., 327. Szeptember 5-én már hadügyminiszteri intézkedésben olvashatunk a műszaki csapatok szükségességéről és a hadműszaki szolgálat nélkülözhetetlenségéről. Láng Győző: *A szabadságharc honvédségének műszaki csapatai*. Honvéd, 1948/2-3. sz. 50.

(különben bécsi hadmérnöki akadémiai képzettséggel rendelkező) Klauzál József őrnagy alapvető követelményként meghatározta: „a vezérkarba olyan tiszteket kell választani, akik a hadtudományokban kiképzésüket vagy egy hadi akadémiában vagy más felsőbb hadiintézetben nyerték”. Így indult fényes vezérkari pályafutása három kitűnő mérnökkari tisztnek is: Stein Miksa báró, Szabó István és Hollán Ernő ezredeseknek, a későbbiekben kinevezett vezérkari tisztek jó részének pedig az elvárt iskolai végzettséget a tulli utásziskola jelentette.⁷ Ez lehet a magyarázata annak a különös ténynek, hogy bár a hadseregszervezés irányítói felismerték a katonai műszaki szolgálat megteremtésének a fontosságát – s mi több, hatalmas erőfeszítéssel létre is hozzák azt –, a hadmérnök-szervezet s világos hierarchiával rendelkező, a műszaki feladatokat végző katonaság irányítását kizárólagosan magáénak tudó felállítására 1849 tavaszáig váratott magára. Egészen addig a honvéd vezérkar részének tekintették a mérnökkari szakfeladatokat ellátását is abból a gyakorlatias elgondolásból kiindulva, hogy a vezérkari tisztek jelentős része rendelkezik a szükséges műszaki képzettséggel. Persze hadmérnöktisztek kinevezésére már 1848 szeptemberétől sor került, de egységes testületbe még nem fogták őket (mint a honvéd táborkart), így nem volt hadmérnökkari főnök sem. Jól jelzi a fura helyzetet az a tény, hogy amikor a betegségéből felgyógyuló fővezérnek, Vetter Antal altábornagynak az 1849-es tavaszi hadjárat kellős közepén beosztást kerestek, akkor azt a honvédsereg „mérnök- és táborkari főfelügyelője” címben találják meg – ha csak ideiglenesen is.⁸ A magyar hadmérnök-szervezésére és hivatali főnökének kinevezésére csak ezt követően kerül sor. Ebben az időben azonban a honvédsereg mérnökkara már nagyobb részben a polgári életből a honvédelem szolgálatába lépett mérnökökből állt. Ez a tény csak részben magyarázható a hadmérnökök vezérkarba kerülésével.

Annak ellenére, hogy nem a katonai műszaki tudományok jelentették a vonzóerőt a katonáskodásra hajló magyarországi fiatalság számára, a császári-királyi hadmérnök-szolgálatban olyan létszámban magyarok, hogy az magja lehetett volna egy honvéd hadmérnökkarnak. Jelentős részük azonban a birodalom távoli tartományaiban szolgálva nem kapott lehetőséget a hazatérésre, s kiszakadva a hazai közegből – jelentős részük a szakmában elmélyedve eleve idegenkedett a politikától – teljesen bizonytalanok voltak a forradalmi események sodrában. Török Ignác mérnökkari alezredes ugyan nem sorolható ebbe a kategóriába, a Magyar Nemes Testőrség tanáráként igenis figyelemmel kísérte a császárvárosból a reformkori politikai eseményeket, mégis 1848. szeptember végi Magyarországra érkezésekor Komáromban meglehetősen bizalmatlan légkör vette körül. Helyzetét nehezítette, hogy a körülményekkel sem volt egészen tisztában, kapcsolatrendszerét újra kellett építenie, mivel 1830 óta mindvégig az országon kívül tevékenykedett. Mindezek ismeretében már nem is olyan meglepő, hogy nem Török Ignác kezdte szervezni a magyar hadmérnökkart, egészen az év végéig kizárólag a komáromi erődrendszer műszaki problémáinak kezelésére koncentrált, s a vár mérnökkarának újjászervezésén, helyesebben megszervezésén munkálkodott. Az már más kérdés, hogy itt kristályosodott ki az a módszer – a profinak te-

---

⁷ A vezérkar felállítására vonatkozó tervezet közreadta: Gyalóky Jenő: *Magyar vezérkar terve 1848-ból*. Hadtörténelmi Közlemények, 25. évf. (1924) 165–168. Ennek mérnökkari bázisára mutat rá Kedves Gyula: *A komáromi vár „szürke eminenciása” Asserman Ferenc ezredes (avagy kikből szervezték a honvédsereg vezérkarát?)* In: Kiss Vendel (szerk.): *Komárom ismeretlen csillagai*. Komárom, 2013. 153. és 155–158.

⁸ Vetter fővezérnének névlegessé válásáról, majd annak kényes vonatkozásairól és a válsággal fenyegető személyügyi probléma rendezéséről lásd bővebben: Hermann Róbert: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei*. Budapest, 2007. 230–236.

kintett hadmérnökök és az önkéntesen szolgálatot vállaló vízi, vasúti, bányá- és vármegyei „mindenes” mérnökök amalganizálásával –, amellyel jól működő, a katonai követelményrendszerrel még kielégíteni képes, de a forradalmi körülményekhez kellő rugalmassággal igazodó honvéd mérnökcart lehetett teremteni.⁹

A magyar hadmérnökkar megszervezésének feladata nem véletlenül szállt Gyulai Gaál Miklósról, bár 1848 folyamán kétségtelenül jóval kevesebb hadmérnöki tevékenységet végzett, mint Török Ignác. A forradalmi kormányzatok előtt jóval ismertebb volt, s ami a leglényesebb – akkor jelentkezett szolgálatra, amikor a magas rangú hivatásos katonák sorra hagyták el a magyar szolgálatot 1848. szeptember derekától. Zala megyei birtokos nemesként komoly összeköttetésekkel, támogatókkal rendelkezett, s szeptemberi megnyilatkozásai arra utaltak, hogy a nagy felkészültségű hadmérnök alezredes profizmusa mellett a magyar kormány igazi elkötelezettségű hazafit is nyer személyében. Ez utóbbi azonban azt is jelentette, hogy nem egyszerűen szakemberként, hanem egyenesen katonai vezetőként, a jövő lehetséges hadvezéréként számoltak vele. „Valóságos nyereségnek tartom a tábori tisztnek hiányában” – lelkendezett Csány László kormánybiztos szeptember 20-án a „tábori mérnöki karból nyugalmazott alezredes”-ről, aki nem mellékesen kitűnő érzékkel egyenesen a Jellačić ellen összevont haderőhöz érkező István főhercegnél ajánlotta fel szolgálatait.¹⁰ Nagy ívű (esetenként kissé fantaszta ízű) tervei nyomán a hadművelési tervezésben, sőt decembertől magában a vezetésben alkalmazták, így hiába lett az elsőnek kinevezett honvéd mérnök ezredes, ez csak névlegesen tette a magyar hadmérnökkar fejevé, valójában az aradi ostromsereg parancsnoklása, a császári kézen lévő erőd zárolásának irányítása volt a feladata. A mérnökkar szervezését csak a kezére bízott seregtesten belül tudta ellátni, ahogyan azt Török Ignác is tette Komáromban, bár utóbbi teljes jogkörű parancsnokként csak 1849. január közepétől. Gaálnak a hadtestparancsnokságtól való leváltását követően pedig azért nem volt módja ténylegesen összefogni az egységes hadmérnökkar irányába mutató szervezést, mert aradi fiaskója miatt hadbíróági vizsgálat alá vonták. A honvéd-sereg két hadmérnök tábornoka tehát 1849. május elejéig nem is vehetett részt a hadmérnökkar szervezésének gyakorlati irányításában.¹¹

Kifejezetten mérnökari feladatot látott el s 1848 őszén minden bizonnyal a legközismertebb ilyen katona volt a már említett Klauzál József őrnagy, aki a hadügyminisztérium egyik osztályát is vezette, de éppen ekkorra derült ki szervezői fogyatékosága. Bár ő soha nem tartozott a császári-királyi hadsereg mérnökkarába, a bécsi hadmérnök akadémia el-

⁹ Török császári-királyi hadmérnöki szolgálati helyeit összefoglalja: Hajagos József: *Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja*. In: Horváth László (szerk.): *Egy küzdelmes év katonái*. Gyöngyös, 1998. 126–128.; a magyar modernizációval és reformokkal való szimpatizálására lásd: Kedves Gyula: *Török Ignác, a katonai nevelő*. In: Csikósné Hunics Györgyi (szerk.): *50 éves a gödöllői Török Ignác Gimnázium. Jubileumi tanulmánykötet*. Gödöllő, 2005. 25–26., 32.

¹⁰ *Csány László kormánybiztosa iratai*, 1. 317. Csány László különben nagyon sokáig favorizálta Gaált, még a megalázó aradi fiaskója előtti napokban is az ekkor már tábornoki rangot viselő hadmérnökben látta a komoly hadvezért, s Kossuthhoz 1849. febr. 3-án, majd 6-án írott leveleiben Bem helyetteseként vagy tábornoki főnökként kívánta alkalmazni Erdélyben. *Csány László kormánybiztosi iratai*, 2. 154., 160.

¹¹ Gaál Miklós felmentésére a hadbíróági eljárás alól április 28-án került sor, Török Ignác Komáromból való távozására pedig május 1-jén. Gaál addigi tevékenységére lásd: Szarka Lajos: *A tábornok bére*. Hévíz, 1997., továbbá: *Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékirata az 1848/49. évi magyar szabadságharcról*. Hadtörténelmi Közlemények, Új folyam, 32. évf. (1985) 1. sz. 129–149.; Török Ignác addigi, túlnyomó részt komáromi tevékenységére lásd: Hajagos: *Török Ignác, a szabadságharc*, 128–129., 132–141., továbbá: Vidos Géza: *Nemescsói Török Ignác tábornok*. Székesfehérvár, 1941. 14–24.

végzésével hadmérnöki képesítése volt, így azon mérnöktisztek közé sorolhatjuk, akiket a honvéd vezérkar felállításába vontak be. A lemondott Batthyány-kormány miniszterének bátyja a tervezésnél még komoly szerepet játszott, de a testületben már nem, így 1849. májusi nyugalmazásáig amolyan köztes állapotban volt a vezérkar és a mérnökkar között.¹² Tevékenysége mindenesetre túlnyomórészt műszaki jellegű volt, a budai védősáncok építését vezényelte, illetve a pesti és szegedi sáncok terveit készítette. Bár hivatali előlétele alapján foglalkozhatott volna a hadmérnökkar szervezésével, ilyen jellegű feladatot egyáltalán nem, még helyi jelleggel sem bíztak rá. Hadmérnöki teendőket az elsők között végzett még október közepén, amikor is a főváros megerősítésére vonatkozó részletes tervezete (még vezérkari tevékenység jelleggel készült) október 15-i átadása nyomán az Országos Honvédelmi Bizottmány ráruházta az erődítési munkálatok irányítását. November 27-én már „vegytiszta” mérnökari munkaként a Budára vezető Mészáros út megerősítésére, illetve műszaki biztosítására vonatkozó terv elkészítését kapta feladatul.¹³

Látható, hogy vezető akadt volna kettő-három is a honvéd hadmérnökkar számára, de kiből is lehetett megszervezni azt? A császári-királyi hadsereg hadmérnökkarában a forradalom kitörése idején 19 magyar tiszt szolgált, ami – ha valamennyien a honvédseregbe léptek volna is – nem jelenthetett minden igényt kielégítő személyi alapot a magyar hadműszaki szolgálat felállításához. Nagyobb részük azonban haza sem jutott Magyarországra, csupán 9 került a magyar kormány szolgálatába. Az események előrehaladtával heten támogatják a kibontakozó szabadságharcot, közülük a következő 6 fő szolgált mindvégig:

Gyulai Gaál Miklós alezredes	(csak 1849-ben végez tényleges mérnökari munkát)
Török Ignác alezredes	
báró Stein Miksa főszázados	(októbertől döntő részben vezérkari tevékenységet végez, mindvégig vezérkari testületbe tartozik)
Hollán Ernő főhadnagy	(szeptember 15-től szintén a vezérkari testületbe tartozik)
Szabó István főhadnagy	(szeptember 15-től szintén a vezérkari testületbe tartozik)
Nemegyei Bódog hadnagy	(októbertől szintén a vezérkari testületbe tartozik) ¹⁴

¹² Hellebronth Kálmán: *A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918*. H. é. n. (Budapest, 1939.) 213.; Hermann Róbert: *A Klauzál család katonatajjai*. www.klauzal.hu A délvidéki hadseregnél betöltött vezérkari főnöki tevékenységéről szóló jelentését közreadja: *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der Ungarischen Revolution 1848–49*. Hrsg. Von Elisabeth Gmoser, Hermann Róbert, Thomas Kleťčka, Lenkefi Ferenc. Wien–Budapest, 2005. 17–20.

¹³ *Kossuth Lajos Összes Munkái*. 13. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén, I. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1952. 295–296., 570. Klauzál 1849 áprilisában kérelmezte nyugalmazását (az ötvenöt éves őrnagy már nyugalmazott es. kir. tisztként kapott alkalmazást a magyar hadügyminisztériumban), amire május 3-án került sor, így a honvéd hadmérnökkar hivatali megszervezésének idején már nem volt szolgálatban.

¹⁴ Rövid életrajzukra lásd: Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000. vonatkozó szócikkei. Schilling Boldizsár ezredes 1848 decemberéig szolgált a magyar kormányt, Penz Miklós frissiben nyugalmazott főszázados Eszék 1849. februári kapitulációjával vált ki a magyar haderőből (már mint honvéd alezredes). A legérdekesebb Mares László főszázados esete, akit bár honvéd őrnagynak neveztek ki, előljárói nem engedték haza Magyarországra, egyébként őt már a vezérkarba nevezték ki az 1848 őszi bevett gyakorlat szerint.

Még rosszabb volt ez az arány a műszaki csapatoknál, ahol az árkász- és az aknászkarokban egyetlen magyar sem szolgált, s az utászok 92 fős tisztikarából is csak két magyart ismerünk, ám egyikük sem vett részt a szabadságharcban. Kiemelkedő szerepet játszott viszont a honvédsereg műszaki szolgálatának megszervezésében, majd irányításában egy Győrbe települt német kereskedő fia, Szodtfried Ferdinánd utász főhadnagy, aki a tullni utáziskola tanáraként jelentkezett az alakuló honvéd gyalogság csapattisztjének. 1848 októberétől az utászkar szervezésében jeleskedett, a későbbiek során azonban emellett danárparancsnokként is szerepelt, míg végül 1849 júliusában a vezérkarba helyezték.¹⁵

Nagyobb merítési lehetőséget – annak ellenére, hogy számuk tekintélyesebb volt – a Magyarországon szolgálatot teljesítő hadmérnökök csoportja sem jelentett. Bár a császári-királyi hadmérnökkart komoly mértékben érintették a forradalmi változások, s a tüzéség mellett legnagyobb arányban itt található a polgári elem, a szabadságküzdelmekben való feladatvállalásuk birodalomszerte elenyésző volt. Az 1848-as forradalmakban nagy többségük sokkal inkább az általuk generált háborút (mint a katonai karrier felgyorsulására alkalmat nyújtó szerencsés helyzet) s nem a szabadságjogok kiszélesítésének a lehetőségét látta.¹⁶ Tucatjával kerültek ezek után az itáliai hadszíntérre, s az 1848 elején Magyarországon létező 37 mérnökkari tiszti beosztás legnagyobb részében változás következett be, vagy hosszabb ideig betöltetlen maradt. A főhadparancsnokságokhoz beosztott kerületi erődítési igazgatók (5 fő) mellett további 6 törzstiszt jelentette a szakág magyarországi vezetését, amely szinte teljes egészében kicserélődött. A 11 főből csupán egy maradt eredeti beosztásában, a temesvári kerületi erődítési igazgató, Simonovitz Pál őrnagy, de a szerb származású tiszt 1848 októberétől szembekerült a kibontakozó szabadságharcra.¹⁷ A rangidős Andreas Zimmer vezérőrnagy a budai kerület éléről került nyugállományba még februárban, helyére Galíciából Schilling Boldizsár ezredes érkezett, de a kolozsvári polgárcsalád sarjadéka az év végén elhagyta a magyar szolgálatot, s a bevonuló császári csapatok parancsnokságán jelentkezett Pozsonyban.¹⁸ A szlavóniai kerületi igazgató, Franz Lack ezredes áthelyeztette magát, s 1849 tavaszán császári tábornok lett. Franz Kayser ezredes Péterváradról nyugalmaztatta magát. A három alezredesből ketten magyarok, őket már megismertük. Gyulai Gaál Miklós az erdélyi erődítési kerület élére került 1848 januárjában, de szolgálati helyére utazva súlyosan megbetegedett, s februártól a nyár derekáig gyógykezelés alatt állt, majd birtokára utazott Zalába, s nyugalmaztatását kérte. Az 1848. szeptember 5-én kiadott uralkodói rendelet helyezte nyugállományba, így a jeles hadmérnök már nyugalmazott alezredesként állt a szabadságharc szolgálatába.¹⁹ A károlyvárosi erődítési kerület élén helyé-

¹⁵ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 666. Szodtfried a későbbiekben is a magyar függetlenség és Kossuth híve, részt vett az emigrációs mozgalmakban és az itáliai magyar légió szervezésében. Lukács Lajos: *Magyar politikai emigráció 1849–1867*. Budapest, 1987. 307.; Lukács Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei*. Budapest, 1986. 461.

¹⁶ A kilenc mérnökkari tábornokból 1848 folyamán öt kivált, s helyükbe a tizenkét ezredesből 1848 folyamán hat, 1849-ben további kettő lépett, míg három ezredest nyugalmaztak – *Militär-hand-Schema über sammtliche k.k. active Generale und Stabsoffiziere, mit Rang und Ausstellung*. Wien, 1849. (Kézirat a Hadtörténeti Múzeum Könyvtárában.)

¹⁷ Cs. k. alezredesként Temesvár császári védői között hunyt el mint a vár erődítési igazgatója 1849. július 25-én, *Militär-Schematismus*, 1850. 696.

¹⁸ Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 744. Az 1850-ben lefolytatott alaposabb császári vizsgálatok nyomán fény derült a honvédsereg szolgálatában végzett pozsonyi erődítési tevékenységére, ezért rangfosztással büntették az akkor már nyugalmazott tisztet.

¹⁹ Szarka Lajos: *Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok életrajza*. Doktori értekezés tézisei. Budapest, 2011.

be érkező Török Ignác alezredest szeptember derekán helyezték át Komáromba a nyugállományba helyezett harmadik alezredest, Karl Schauroth felváltására. Török szeptember 25-én érkezett meg, s másnap – ha csak néhány napra, ideiglenesen – már át is kellett vennie a kiemelt fontosságú erőd parancsnokságát.²⁰

A Magyarországon beosztott négy további mérnökkari őrnagy közül három áthelyeztetete magát, így a péterváradai és aradi várak helyi erődítési igazgatói. Péterváradon Stein Miksa főszázados vette át a beosztást, de őstől már a honvéd vezérkarban tevékenykedett. Aradra báró Lucas Cesati főszázados érkezett, az olasz hadmérnököt a forrongó Lombardiából helyezték át óvatosságból. A császári hadvezetés csereberéje ügyes húzásnak bizonyult: az Aradra beosztott Deési György hadnagyot Itáliába vezényelve nemcsak az olasz és magyar szabadságmozgalmat fosztották meg egy-egy ígéretes katonai szakembertől, de saját haderejüknek is előnyt biztosítottak ezzel. Arad magyarokkal szembeni védelmét Cesati szervezte ügyesen, míg Deési olyan mértékben túnt ki az olasz egység megteremtése ellen folyó itáliai háborúban, hogy 1849 végén már alszázadosi rangban Piacenza helyi erődítési igazgatóságát látta el.²¹ Adamich őrnagy Budáról nyugállományba vonult, Kirchner őrnagy Komáromból Linzbe került.

Az alacsonyabb beosztású tisztek között még kedvezőtlenebb volt a szabadságharcot támogatók aránya. A tizennégy századosból csupán egy fő (Stein), míg négy tiszt egyenesen a honvédsereg ellen harcolt a szembeforduló erdélyi és bánági főhadparancsnokságok utasításainak engedelmeskedve. A hét főhadnagyból csak gróf Theodor Dembinski szolgált a magyar mérnökkarnál, ő is csak 1849. május elejétől, amikor is sikerült a temesvári várórségből kiszöknie az erőd zárolását megkezdő magyar csapatokhoz.²² Ebből a rangosztályból ketten is a honvédsereg ellen küzdöttek. A hat hadnagyból egy fő a honvédseregben (Nemegyei), egy pedig ellene tevékenykedett. A végső összevetés teljesen nyilvánvalóvá teszi, hogy az országban lévő császári-királyi mérnökkari tisztekből nem lehetett megszervezni a magyar hadmérnökkart. A 37 számításba jöhető emberből csupán öt tiszt szolgált a szabadságharcot, akik közül az egyetlen Dembinski számított idegen honosnak. Ehhez képest a honvédsereg ellen harcolt nyolc mérnökkari tiszt. Az igazán meglepő az, hogy ezek a csoport többségét alkotó századosok és főhadnagyköréből kerültek ki a legnagyobb arányban, a két rangosztály majdnem harmadát tették ki.

A legkedvezőbb arány Török Ignác rangosztályában, az alezredekéknél tapasztalható, ahonnan a két honvéd hadmérnök tábornok kikerült, és senki sem folytatta a császári haderőben szolgálatát. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a császári-királyi mérnökkarból a magyar tisztek csoportjában kimutatott hat embert egy magyarországi beosztású idegen származású tiszt egészítette ki, a hét főből azonban Török Ignác mellett csupán Dembinski őrnagy látott el mindvégig mérnökkari feladatot, s Gyulai Gaál tábornok tartozott még a honvéd mérnökkarba.²³

²⁰ Szinnyei József: *Komárom 1848–49-ben (Napló-jegyzetek)*. Budapest, 1887. 31.

²¹ Cesatira lásd naplóját az aradi ostromzáróról, részletét közli Kovács István: *Arad 1848. december 4-i ostroma lengyel önkéntesek és egy császári mérnökkari tiszt szemével*. Életünk, 1998. Különszám 1848–49 150. évfordulójára. 558–561.; Deésire lásd: *Militär-Schematismus*, 1850. 479.

²² Életrajzára lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 300–301.; átállítására: Potemkin Ödön: *Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és a temesvári táborozással*. Pest, 1867. 162.

²³ A mérnökkari beosztások alakulására lásd: a *Militär-Schematismus* 1848–1850 közötti kötetek összehasonlítását.

Ezek után nem meglepő, hogy a honvéd mérnök-kar kialakítása 1848 őszén eléggé *ad hoc* jellegűnek minősíthető. Azt is mondhatnánk, hogy oda nyúltak, ahová lehetett, s a szakmai kvalitások mellé – esetenként elé is – a megbízhatóság került. Talán ez okozta azt a sajátos állapotot is, hogy egészen 1849 tavaszáig nem is igen törekedtek külön szervezet-szerű mérnök-kar kialakítására, hanem azt a tábornoknak nevezett vezérkari testületbe osztva működtették. Markánsan kitapintható hadmérnök-kar inkább csak az erődökben alakult, ezek közül is elsősorban a Török Ignác működésével fémjelezhető Komáromban, illetve a Gyulai Gaál Miklós vezénylete alatti aradi ostromseregekben.

Az első mérnök-kari tiszti kinevezések a várakba történtek, az erődítési igazgatói pozíciók betöltésére. Így 1848. szeptember 3-án került sor Penz Miklós honvéd őrnagy kinevezésére a mérnök-kari tisztek nélkül hagyott Eszék erődítési igazgatói beosztásába. A februárban nyugalmazott mérnök-kari főszázados azonban nagyon visszafogottan viselkedve kísérletet sem tett az erőd mérnök-karjának kialakítására, a műszaki munkálatokat szakemberek híján elhanyagolták. Még a honvédek ilyen irányú felhasználása is csak kivételes esetekben történt meg, kevés sikerrel. Az eltávozott császári-királyi mérnök-kari tisztek pótlására nem került sor, pedig az 51. honvéd zászlóalj századosaként a várba került Ludwig Villani bécsi hadmérnöki akadémiai végzettséggel rendelkezett. A tisztt, akinek a felesége magyar volt, végül is zászlóalj parancsnokaként tette le a fegyvert Eszéken.²⁴ A következő kinevezés Lipótvárba szólt október 16-án, ahol a megbízhatóság már felülírta a szakértelmet. Báró Mednyánszky László honvédőrnagy ugyanis nem volt hadmérnök, bár hadműszaki ismeretekkel azért rendelkezett, a Magyar Nemes Testőrségben szolgálva 1838–1842 között éppen Török Ignác oktatta erre a tudományra. Nem is végezte rosszul tevékenységét Lipótvárban, de megfelelő szakemberek nélkül képtelen volt a szükséges hadműszaki szolgálat megszervezésére. Kinevezése az erődítési igazgatói beosztásba elsősorban arra szolgált, hogy a megbízhatatlan várparancsnokot (Karl Bibra ezredes) ellenőrizze, majd annak erélytelen utódát (Thanhoffer Ferenc alezredes) esetleges megingásakor leváltsa. Bár a reménytelen helyzetben 1849. február 2-án fel kellett adni a védhetetlenné vált erődöt, Mednyánszky megfelelt a belé helyezett bizalomnak, s mindvégig határozottan tiltakozott a megadás ellen. Emiatt vált aztán 1849. június 5-én a huszonkilenc éves őrnagy a honvéd hadmérnök-kar első, megtorlasként kivégzett vértanújává Pozsonyban.²⁵

Igazi mérnök-kart először Török Ignác tudott megszervezni Komárom erődjében. Pedig neki éppen úgy beosztott hadmérnökök nélkül kellett elkezdenie tevékenységét, mint eszéki kollégájának. Az erődítési igazgatói pozíció átvételét követő napokban ugyanis az utolsó két műszaki tisztt is elhagyta beosztását.

Az ország legnagyobb erődítménye 1848 elején még hat beosztott hadmérnökkel rendelkezett. Josef Kirchner őrnagy és Gustav Stelczyk főszázados áthelyezésük nyomán magasabb beosztásba kerülve helyi erődítési igazgatók lettek Linzben, illetve Spalatoban. Josef Kussenitz alszázados a bécsi hadmérnöki akadémia tanára lett. Az év első felében tör-

²⁴ Penz és Villani életrajza: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 562., 704. Az idegen származású mérnök-kari tisztek közül az erődítési igazgató, Konrad Petrasch főszázados Veronába, a beosztott Sigmund Malinowski és Guido Zatti főhadnagyok Olmützbe és Bécsbe kerültek. *Militär-Schematismus*, 1850. 476., 478. A hadmérnöki tevékenység elégtelenségére lásd: Rabár Ferenc: *Az eszéki vár 1848–1849-ben*. Életünk, 1998. különszám 514–515., 519–520.

²⁵ Lipótvári tevékenységére lásd: Hajagos József: *Mednyánszky László báró*. In: Hermann Róbert (szerk.): *Vértanúk könyve*. Budapest, 2007. 165–167. Támogatására a francia hadseregben hadmérnöki feladatot ellátott lengyel emigráns tisztt, Aleksander Szubert főhadnagyot osztották be, aki szintén fogságba esett; működéséről nem maradtak fenn adatok.

tént áthelyezések ellentételezésére csak Szabó István főhadnagy érkezett Csehországból, de őt, amint láttuk, már szeptember 15-én az elsők között helyezték át az alakuló honvéd vezérkarba. Csak honvédtiszti pályafutása utolsó szakaszában végez majd komolyabb hadmérnöki tevékenységet Temesvár ostrománál, de akkor is vezérkari tisztként mint az V. hadtest vezérkari főnöke. Három magyar hadmérnök volt még Komáromban: Ghyczy Béla hadnagy Itáliába az árkászkarhoz nyert beosztást a nyár folyamán, Nemegyei Bódog szeptemberben került a Jellačić ellen összevont haderő vezérkarába, Dósa Antal alszázados pedig október elején indult Zarába a helyi erődítési igazgatóság átvételére. Vele egy időben távozott a komáromi árkászok parancsnoka is, Cäsar Questl alszázados. Nemegyei novemberben rövid időre még visszatért Komáromba, de ekkor már vezérkari őrnagyként, s a mérnökparaszervezésébe nem kapcsolódott bele. Rövidesen Szegedre vezényelték az itt készülő erődítési tervek véleményezésére, illetve Heinrich Hentzi vezérőrnagy esetleges itteni alkalmazása nyomán ellenőrzési feladatok végzésére. Ez utóbbira végül nem került sor, mint ahogy Nemegyei további mérnöki tevékenységére sem, mert a fiatal vezérkari tiszt bálul sikerült seregparancsnoki feladatba vágott, majd hosszadalmas hadbíróági vizsgálat után újra vezérkari tevékenységet látott el.²⁶

Török Ignácnak így gyakorlatilag újonnan kellett szerveznie az erőd mérnökparaszervezését, aminek során hadmérnök képesítésű tisztre nem támaszkodhatott. Komoly támaszt jelentett számára viszont két hivatásos és egy kilépett tiszt, akik kisebb-nagyobb mértékben rendelkeztek hadműszaki ismeretekkel. Leginkább egykori nemes testőrségbeli tanítványa, Karl Popparich százados segítette, aki horvátországi illetősége ellenére elítélte lázadó szerb határőr alakulata eljárását, s a magyar kormány szolgálatába állt. Török őt kérte segéd tisztjének, s különösen fájdalmasan érinthette, hogy tisztjei közül éppen tanítványa hagyta el az év végére válságosra fordult magyar ügyet.²⁷ A továbbiakban két német származású tiszt köré építette ki a komáromi mérnökparaszervezést. November elején került vissza az itteni tüzérségnél szolgált Johann May vezérkari százados, akit Török jó érzéssel állított a Duna jobb partján sáncok építésének élére. A bombászkarnál alapos tüzérségi ismeretekre szert tett tiszt hamar feltalálta magát a műszaki-építési problémák megoldásában is, így a munkálatok jó ütemben haladtak. Bár May mindvégig a vezérkari testületben maradt, komáromi hadmérnöki tevékenysége meghatározónak bizonyult. Munkája tette lehetővé, hogy a várórség 1848 áprilisáig szilárdan kézben tartsa a Csillagsáncnak nevezett dunai hídfőerődöt – amelynek a birtokában tudtak hidat verni a Dunán –, hogy lehetővé tegye a beérkező fősegreg átkelését az április 26-i csata megvívásához.²⁸ Franz Heinrich százados november közepén érkezett Komáromba, ő bécsújhelyi katonai akadémiai végzettséggel és tizenkilenc éves gyalogsági tiszti szolgálati múlttal kapott kinevezést a honvéd mérnökparaszervezésébe, illetve azok pontos kivitelezésének az ellenőrzésében támogatta leginkább. Voltaképpen Török Ignác után ő volt a komáromi várórség legképzettebb hadmérnök tisztje, bár sohasem szolgált a császári-királyi hadmérnökparaszervezésben. A várparancsnoksági tisztre került erődítési igazgató őt szerette volna utódának, a várvédelmi bizottság s még inkább a debreceni kormányzati szervek azonban a politikusi szárnyakat bontogató s mindegyiknek Kossuthhoz hű Thaly Zsigmondot támogatták, így Török húzta a kinevezéssel az időt, s tavaszig gyakorlatilag ő képviselte a haditanácsban a Klapka hadmérnökparaszervezést is. Vé-

²⁶ *Militär-Schematismus*, 1848–1850. kötetek összevetése; Nemegyeire lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 540–541. és Kossuth *Lajos Összes Munkái*, XIII. 485.

²⁷ Hellebronth: *A magyar testőrségek* vonatkozó szócikke

²⁸ Hajagos: *Török Ignác*, 132–133. Török May tevékenységét dicsérő dec. 23-i jelentése ugyanott 130–131.

gül csak Klapka nevezte ki erődítési igazgatónak 1849. szeptember közepén Thaly elzárását követően. Ezzel együtt is Heinrich keze alatt dolgoztak a polgári mérnökökből kinevezett hadmérnökök szinte mindvégig. Jól megértette magát velük, hiszen a hadseregből való kilépését követően 1840-től közöttük dolgozott, honvédtisztté válását közvetlenül megelőzően a Lánchíd építésének egyik mérnöke volt.²⁹ A mellé beosztott Baranyai József vármegyei mérnök és báró Clauer Adolf vasúti mérnök szintén volt katona, hat-hat év gyalogsági tiszt, illetve kadéti szolgálat főhadnagyi rangban emelte őket a mérnökkarba. Mindketten a jobb parti sáncok építésénél tevékenykedtek, majd januártól a Nádor vonal kiépítésénél.³⁰ Decemberben már katonai előélet nélkül neveztek ki a komáromi mérnökkarba honvédtiszteket, akik zökkenőmentesen illeszkedtek be a már jól működő hadmérnöki szervezetbe. Dobner János és Mazur Pál gróf Pállfy Lipót uradalmi mérnökei voltak. Dobner a főmérnök, Mazur a Pozsony megyében fekvő stomfai uradalom mérnöke. December 20-án helyezték őket – akkor még katonai rendfokozat nélkül – a mérnökkarba, csakúgy, mint egy pozsonyi vízmérnököt, Rothbauer Antalt. Dobner személyében Török Ignác megtalálta a műszaki szakcsapat parancsnokát is, ugyanis ebben az időben már 3000 főnyi munkássereg dolgozott a sáncépítésekénél, amihez a hét beosztott hadmérnök és a császári-királyi hadseregtől örökölt néhány tucatnyi árkász kevésnek bizonyult. Megkezdődött Komáromban egy utász század szervezése, függetlenül a Szodtfried által irányított utászkar felállításától, mert januártól a vár elszigetelődött. Márciusra állt fel a század, ami utász századosi kinevezést hozott Dobnernek. Mazur Pált ebben az időben a hajóhíd helyreállításával bízták meg, szakmai segítőként az ehhez nyilván jobban értő Rothbauer beosztásával, még mindig civilként. Mazur ugyan nemzetőr századosi rangot viselt márciustól, tiszti rangban azonban csak Török Komáromból való távozását követően léptek a mérnökkarba. A várparancsnok ugyan előléptette őket, de a hadügyminisztériumi kinevezés csak hónapokkal később érkezett meg, ami jól jelzi a Török Ignác által megvalósított mérnök-kari szervezés szokatlanságát, újszerűségét.³¹

Várparancsnokká emelkedve a kitűnő hadmérnöknek megnövekedett a szabadsága a civil szféra bevonására Komárom erősítése céljából. Már nemcsak a mérnök-kar bővítésére törekedett a polgári mérnökök bevonásával, de az utász század felállításánál a környékbeli mesteremberekre is sikerrel támaszkodott, sőt január–február folyamán százával szerződtette az ácsokat a tábori erődítmények építésénél. Még a város vezetésével is igyekezett közös nevezőre jutni, nem is sikertelenül, az anyagi problémák ellenére. Márciusra mégis végzetesen megromlott a viszonya a politikai ellenőrzést gyakorló kormánybiztossal, s ezáltal Kossuth bizalmát is elveszítette. Ebben katalizátor szerepet játszott Thaly Zsigmond, éppen annak a polgári mérnöki elemnek a képviselője, amelynek a hadmérnök-karba történő beemelésével Török nemcsak egyetértett, de zökkenőmentesen meg is tudta valósítani. Az is

²⁹ *Militär-Schematismus 1822–1841 közötti kötetek és Bona: Tábornokok és törzstisztek*, 378. Különös, hogy Klapka 1849 nyarán a vezérkarba nevezi ki őrnagynak, sőt az erődítési igazgatói beosztás mellé adott alezredesi rang sem a mérnökkarba szól, ami arra mutat, hogy a szabadságharc végéig sem tisztultak le a honvéd hadmérnök-kar kialakításának elvei, és a két testület mindvégig átjárható maradt mindkét irányába.

³⁰ *Militär-Schematismus*, 1829., 845.; Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 221.; Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2008. 1. köt. 228. Kinevezésükre lásd: *Közlöny*, 1848. évf. 155. sz.

³¹ Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 308., 500.; kinevezésükre lásd: Szinnyei: *Komárom 1848-49-ben*, 274., *Közlöny* 1849. évf. 141. sz. Végül mindketten őrnagyi rangban tették le a fegyvert. Rothbauerre lásd: Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 1998–99. 3. k. 56.

kétségtelen, hogy a sokkal inkább tudós-tanár alkata nem volt alkalmas a kemény kezet kívánó várparancsnoki beosztáshoz, s az elhatalmasodó intrikákkal terhelt viták során egyre erélytelenebbnek bizonyult. Február második felében Puky Miklós kormánybiztossal kölcsönösen jelentették fel egymást Kossuthnál, de ez nyilvánvalóan nem segítette a bizalom helyreállítását. Már a kemény munkával működésképpé fejlesztett komáromi hadmérnökkaron belül is jelentkeztek problémák. Mindez Thaly személyével függött össze.³²

1849 februárjában két olyan tiszttel fejlesztették a vár mérnökkarát, akik az önkéntes nemzetőrrel kerültek Komáromba, mi több, jóval radikálisabb gondolkodásúak voltak, mint az addig alkalmazott polgári mérnökök. Kallinger Izidor, Székesfehérvár huszonkilenc éves városi főmérnöke ugyan nem jelentett komoly súlyt, már csak azért sem, mert a 70. honvéd zászlóalj főhadnagyaként csak ideiglenesen teljesített mérnöki szolgálatot, a mérnökkarba hivatalosan csak április 1-jén helyezték. Thaly Zsigmond azonban elismert reformpolitikus volt, komoly politikai háttérrel mind Komárom térségében, mind pedig a debreceni országgyűlésben és a kormányserveknél. Jogvégzettsége mellett a helyi közvélemény ügyes mérnöknek is ismerte, aki a harcmezőn is helytállva sebesülten érkezett az erődítménybe. Az önkéntes nemzetőrszázados rövidesen a mérnökkart találta a legalkalmasabb szolgálati helynek tehetsége kibontakoztatására, s kellő támogatottsággal kezdeményezte odahelyezését. Úgy gondolta, hogy egyúttal megszerzi a gazdátlanul vélt erődítési igazgatói beosztást is, ez utóbbit azonban Török nem támogatta. Ő ugyanis egyáltalán nem tartotta nagyra Thaly mérnöki szaktudását, és mindenképpen gyakorlott katonát kívánt erre a posztra állítani. Február 9-én még udvariasan körülírja ezt a kormányhoz írott jelentésében. „Ami Thaly százados urat illeti, tehetségeihez mért körülményeinknél állásához képest alkalmaztatni fog.” Ezt a február 21-i mérnökkari századosi kinevezéssel megoldottnak vélte, azonban rosszul számolt, mert Puky időközben elküldött javaslatának hatására Kossuth február 22-én intézkedett Thaly őrnagyi kinevezéséről, ami rangidőssé tette a komáromi mérnökkarban.³³ Török kénytelen volt belenyugodni abba, hogy a „táblabíró” legyen az erődítési igazgató, de igyekezett azt üres címmé változtatni, s Heinrich századosot tekintette a szakmai munka irányítójának. Thalyt még a várvédelmi bizottmányba sem hívta meg, mondván, maga képviseli a hadmérnökkart, a nála jóval agilisabb politikus-mérnök azonban Pukyn keresztül megtalálta a módját tervezetei beterjesztésének. Bár a kormánybiztos hamar kiábrándult Thaly erőszakos modorából, Török Ignác ellehetetlenítése már bevégzett tény volt. Így aztán áprilisban már hiába értettek egyet Thaly jellemzésében: „ő egy nyughatatlan cortes [...] sem a polgárság, sem a katona nem szereti.” Bár Puky konkrétan kérte az erődből való eltávolítását, nyomatékul jól lefestve („mert ha valaki az ő zsarnok ideáját nem követi, tanácsát nem kéri, annak halálos ellensége, ellene kész – kibékülve legnagyobb ellenségeivel is – alattomosan mindent elkövetni... [...] ha elmegyen nagy molytól szabadul meg Komárom”), a vérmes természetű őrnagy megtartotta az erődítési igazgató posztját azt követően is, hogy Török átadta a várparancsnokságot a felváltására érkező Lenkey János, majd Guyon Richárd tábornoknak.³⁴ Amikor Török Ignác rövidesen elhagyta Komáromot, egy jól szervezett erődítményi mérnökkart hagyott hátra, ami mintát jelenthetett a honvéd hadmérnökkar pontosan körülhatárolt szervezeti felállításához.

³² Hajagos: *Török Ignác*, 134–140.; Szinnyei: *Komárom 1848-49-ben*, 76., 98–100. Török nehézségeit fokozta a tüzéségen belül kiobbant személyi ellentét is Krivácsy és Mack között.

³³ Kossuth intézkedése Thaly kinevezésére: *Kossuth Lajos Összes Munkái*, XIV. 285. Török jelentését közli: Hajagos: *Török Ignác*, 159–160.

³⁴ Az elmérgesedett helyzetet részletesen bemutatja: Szinnyei: *Komárom 1848-49-ben*, 106–107.; Puky levelére lásd: Hajagos: *Török Ignác*, 141.

Ezt a munkát azonban ekkor még nem ő irányította. Bár Gyulai Gaál Miklós honvéd tábornokkal szemben hadbíróági vizsgálat folyt, annak lezárultával beosztást kellett adni számára, s jobb híján őt bízták meg a honvéd hadmérnök-parancsnokságával. Török Ignác ezt követően érkezett Debrecenbe, s miután erélytelen katonának festették le a Komáromból érkező kormánybiztosi tudósítások, őt már csak névleges beosztással tisztelték meg: Gyulai Gaál helyettese lett, egyúttal el is távolították mellőle, Buda várfalainak lebontásával bízva meg. Azonban nem csak a bizalmatlanság hozta ezt a döntést. Az aradi ostromsereg egykori parancsnoka harcéri kudarca mellett fel tudott mutatni szervezési eredményeket az ostromsereg mérnök-karának szakszerű megszervezése terén. Erre támaszkodva, huzamosabb idő óta Debrecenben tartózkodva s főleg jobb kommunikációs és érdekérvényesítő készségével elérte, hogy őt tekintsék a honvédsereg hadmérnökei között a legrátermettebbnek. Török Ignác nem tudott mit kezdeni azzal a makacsul terjedő gyanúval, hogy Komárom kis híján az erélytelenül védett Eszék sorsára jutott, ami ugyan távol állt a valóságtól, de jelentős mértékben rontotta megítélését.³⁵ Gyulai Gaál Miklós a komáromihoz hasonló módszerrel alakította ki seregtete mérnök-karát, bár itt nem várvédelem, hanem ostrom volt a feladat. Itt is egy vezérkari tiszt köré épült a mérnök-szervezése. Boros Ignác őrnagy a tullni utász iskolában ismerkedett meg a hadműszaki szolgálat alapjaival, s bár a császári-királyi seregben mindvégig a székely gyalogos határőrségnél szolgált, megfelelően látta el az ostromsereg műszaki feladatainak koordinálását. Talán Boros vezérkari tiszt besorolása árulja el legjobban azt, hogy 1849 tavaszáig leginkább csak Komáromban, Török Ignác keze alatt folyt következetesen a mérnök-kar kialakítása. Gaál ostromseregében ugyanis a Boros Ignác vezérkari őrnagy által irányított csoport „tábor erősítési osztály” megnevezést viselt. Az osztályhoz tartozott, de csak átmenetileg (bár Gyulai Gaál parancsnoki tevékenységét majdnem teljesen kitöltően) a lengyel légió egyik hadmérnök tisztje, Andrzej Grochowalski főhadnagy, aki a bécsi hadmérnöki akadémián szerezte képzettségét, de nem került a császári-királyi mérnök-karba, gyalogsági tiszt volt a forradalom előtt. Szaktudása komoly segítséget jelentett decembertől február elejéig, amikor is a légióval együtt elvonult Damjanich seregteteivel, hogy ott vezérkari tiszt legyen. Két polgári mérnökből kinevezett hadnagy alkotta még az aradi ostromtábor mérnök-karát: Margitay Gábor állami mérnök és Herr Ádám városi mérnök, mindketten Aradról. Már októbertől a műszaki munkálatok irányításával foglalatostkodtak, tiszt kinevezés nélkül is. Kezüik alá helyi mesteremberek vezetésével tevékenykedő, önkéntesekből álló kisebb-nagyobb csoportok dolgoztak; műszaki csapattest alakítására ekkor még nem került sor.³⁶ Ez az ígéretes alap fejlődött tovább Vécsey Károly tábornok hadtestparancsnoksága alatt, aki hadműszaki képzettség hiányában is pontosan látta, milyen meghatározó szerepe van a jól működő mérnök-karnak. Széles hatáskört biztosítva Boros számára, áprilisban további két polgári mérnököt neveztek ki mérnök-kari hadnaggyá Hild Sándor és Silberleitner József személyében. Felállítottak egy utász-osztályt is, ahová alighanem a legfiatalabb honvéd hadműszaki tisztként osztották be a tizenhat éves Vucskics Ágoston utász hadnagyt.³⁷

Rövid ideig az aradi mérnök-kart erősítette az a kitűnő, újszerű műszaki megoldásaival komoly nemzetközi hírnevet szerző vízmérnök, aki személyében szimbolizálta a reformkori

³⁵ Vidos Géza: *A honvédség műszaki szolgálata 1848–49-ben*. Magyar Katonai Szemle, 9. évf. (1939) (X. kötet) 212–229.

³⁶ Margitay: *Aradi vésznapok*, 33–34.

³⁷ Csikány Tamás: *Arad az 1848/49-es szabadságharcban*. In: *Az aradi vár története*. Budapest, 1998. 140.; Potemkin: *Az 1849-ik évi*, 51–53.; a tisztek életrajzaira lásd: Bona: *Hadnagykönyvek és főhadnagykönyvek vonatkozó szócikkei*.

építkezéseken megizmosodó magyar műszaki értelmiség hazafiságát s a honvédseregben történő komoly civil feladatvállalást. Mihalik János a tulli utásziskola elvégzését követően 1842–1844 között a császári-királyi aknász kar tisztjeként szolgált, s képességeire jellemző, hogy ilyen rövid idő alatt is főhadnagy lett. A hadseregből kilépve Itáliában a Pó szabályozásánál szerezte meg vízmérnöki tapasztalatait, majd a Ferenc csatorna mérnöke lett. Október végén elsőként kapott úgy mérnökkari századosi kinevezést, hogy az nem erődbe szólt, hanem a bácskai hadtest műszaki szolgálatának vezetésére. Tulajdonképpen a fiatal Hollán Ernő vezérkari őrnagyot váltotta fel, aki hadmérnök lévén ekkor vette át a Komárom utáni legfontosabb erőd, Pétervárad erődítési igazgatói beosztását. Jól együttműködtek a későbbiekben, hiszen Hollán mindvégig a Délvidék kulcsát jelentő vár védelmét szervezte, Mihalik pedig többnyire a délvidéki hadszíntéren ténykedett. Köré épült fel a délvidéki haderő hadmérnöki szolgálata, pedig nem volt hadmérnöki végzettsége, s a katonasággal is felhagyott már. De rugalmasan reagálva a változó helyzethez, hallatlan kreativitással megáldva képes volt a szerteágazó tevékenység koordinálására és a hivatásos hadmérnökök tiszteletének kivívására, legyen szó Szeged erődítési terveiről vagy átkelőhelyek készítéséről a Tiszán vagy a bácskai csatornákon. Egészen a mérnökkari alezredesi rangig emelkedett. Ez a mentalitás vezeti a szabadságharc leverését követően is, amikor megtervezi és meg is építi 1854-ben a világ első teljesen betonból készült hajózsilipjét Bezdánánál.³⁸

Török Ignác honvéd tábornok július derekáiig alig foglalkozott a hadmérnök kar szervezésével. Júniusban a párkányi hídfő erődítése kötötte le, júliusban pedig az óriási szegedi erődített tábor tervezését és kiépítését irányította, rohamtempóban.³⁹ Nem szervezte a kart a hadmérnökkari főnök sem, mert május 8-án a Tihany környéki erődítési munkálatok kidolgozásának feladatát bízta rá a kormány. Júniusban a helyszínre utazva még a Zala és Veszprém megyei nemzetőrök újraszervezésének felügyeletét és a népfelkelés szervezését is megkapta teendőként, s tulajdonképpen elszakadt a kormány szervezettől. A hadmérnök kar szervezése az egyes hadszínterek szükségleteinek megfelelően a helyi elképzelések szerint folyt, Erdélyre például egyáltalán nem gyakorolt befolyást a központi elképzelés. Ezen próbált segíteni Török Ignác – egyelőre saját hatáskörben a szegedi sáncok építésének vezetőjeként –, amikor sorra vonta be a hadmérnök kar tényleges szervezetébe a polgári életből a honvédseregbe állt mérnököket. Egy-egy hadmérnök tiszttel mellé, jobb esetben a körülötte kialakult műszaki törzsbe osztotta be őket. Így lett egy kitűnő vasúti mérnök, Wilhelm Gottwald a sáncrendszer dorozsmai szakaszának építésirányító hadmérnöke. A budai sáncolásnál még civilként működő mérnököt ugyan Vetter altábornagy vezérkarába nevezték ki 1849. július 2-án századosnak, de a Szegedre érkező Török azonnal átvette a mérnök karba.⁴⁰

1849. július 17-től, Gyulai Gaál Miklós honvéd tábornok nyugállományba helyezésétől vezette Török hivatalosan is a honvéd hadmérnök kar. Az általa eddig alkalmazott elv szerint akarta egységes szerkezetűvé formálni, de a rendelkezésére álló idő már túl kevésnek

³⁸ Császári-királyi szolgálatára lásd: *Militär-Schematismus*, 1842–1845 közötti kötetek; polgári tevékenységére: Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*, 8. köt. 1258., honvédtiszti pályájára: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 514–515.; műszaki újításaira: Mihalik András: *Az első magyar betonépítmény, mint a világ első, teljesen betonból épült hajózsilipje*. Műszaki Szemle, 14. sz. Kolozsvár, 2001. 32–35. Hasonló mentalitású volt a honvédseregbe mérnökkari századosként került Asbóth Sándor is, aki azonban végleg a vezérkarba került, s Kossuth szárnysegéde lett.

³⁹ A párkányi hídfőre vonatkozó jelentését közli: Hajagos: *Török Ignác*, 190–193.; egyéb tevékenységére lásd: Vidos: *Nemescsói Török Ignác*, 39–40.

⁴⁰ Bona: *Századosok*, 397. Gottwald a sáncépítés vezetése közben hunyt el augusztus első napjaiban, vélhetően a Szeged környékén tomboló kolera áldozataként.

bizonyult. Az alapok lerakását, a személyi állomány összeválogatását el tudta végezni. Bevonta a hadmérnökkarba azt a Petzelt József alezredest, aki elindította a katonai oktatást, de a Hadi Főtanoda működésének szünetelése miatt beosztás nélkül volt. A legnagyobb tekintélyű magyar polgári mérnök az aradi várerődítés tisztje lett. Török Ignác tábornok a „mérnökkari igazgatóság főnöke” elnevezést kapva beosztásként, hatáskörébe vonta a hadsereg egész műszaki szolgálatát. A további ellenállás központi bázisává kiszemelt, július 1-jén elfoglalt aradi erődöt megszemlélve Csanádról a tábori hadseregtől azonnal oda rendelt egy utász századot. A vár erődítési igazgatóságához utasított egy polgári mérnököt, s a Komáromba bevált módszer szerint egyelőre civilként (próbaidőre) alkalmazták, hogy idővel mérnökkari tisztnek nevezhessék ki. Beosztott oda még egy műszaki ismeretekkel rendelkező honvéd hadnagyot is. Tevékenysége, a személyi válogatás arra mutat, hogy a császári-királyi hadmérnökkar mintájára kívánta véglegesíteni a honvéd hadmérnökkar szerkezetét, annak bürokratikus járulékaik nélkül. Azt az egykor megismert, jól működő szakszolgálatot még hatékonyabbá akarta tenni a polgári mérnökökben rejlő kreativitás felhasználásával. Gondot fordított a hadmérnökkar hátterét jelentő, azt kiszolgáló műszaki csapatok formálására, az addig hiányzó szakmai tagolódás megteremtésére, mert addig az utász zászlóaljakban vonták össze minden szakág katonáját. Komáromban már volt árkász alegység, s épp akkor kezdődött meg egy hidász csapat szervezése, amikor elhagyta az erődöt. A hadmérnökkar főnökeként most már általános elvként tervezte az árkász-, aknász- és hidász-csapatok felállítását.⁴¹

Török Ignác tehát kevesebb mint egy hónapig irányította csak a honvéd hadmérnök-kart, akkor, amikor már nem sok lehetősége maradt a válságosra fordult hadi helyzet miatt. A Komáromban alkalmazott szervezési elvek azonban általános érvényűvé váltak a magyar hadmérnökkar felállításánál. A polgári mérnökök, sőt a műszaki tudással rendelkező szakemberek fokozott bevonása pedig megteremtette a lehetőséget a korszerű, hatékonyan működő magyar katonai műszaki szolgálat megteremtésére is.

---

⁴¹ Hadtörténelmi Levéltár 1848-49-es gyűjtemény 42/147; Lósy-Schmidt Ede: *A szabadságharc mérnökvezérei és mérnök vezetői*. Magyar Technika, 4. évf. (1948) 3. sz. 48–55.

GYULA KEDVES

Ignác Török and the Organization of the Corps of Honvéd Military Engineers

Ignác Török is mostly known as the defender of the castle of Komárom as well as the leader and organizer of the corps of honvéd military engineers, this characterization is only partially true. He was in full charge of leading the corps of military engineers in the last month of the war of independence only, he had much more to do with the organization of the corps.

Establishing an organizational unit for Hungarian military engineers started in the spring of 1849 only, when Ignác Török, stationed in the fortress of Komárom, set about the task locally. This was where those organizational principles were developed which provided a model for establishing the general corps of engineers. The paper points out that human resources, which were mostly available for other arms and services, were not sufficient for launching the military engineering service. The military engineer officers of the imperial and royal army, even though there were a surprisingly high number of them, were mostly stationed outside of Hungary, so they could not constitute a base for the military engineering corps. There were only six persons who were in service throughout the Hungarian war of independence, and all of them were compelled every now and then to participate in services other than military engineering. Of the military engineer officers in service in Hungary only three were fighting for the cause of the war of independence, and two of them belonged to the previous group. All this meant that establishing a corps of military engineers was only possible through involving civil engineers.

Török's empathic and teacher-like temperament (he had been an instructor at the Noble Guards) made him ideal for the organizational job. However, it proved to be a rather challenging task to accommodate the civilian mentality of discussing politics to disciplined military thinking. Overcoming such problems were mostly successful when leadership roles were given to civilian engineers who had done military service in the imperial and royal army before either as military engineers or in some other services (like János Mihalik, for example).

Dictated by necessity, the stopgap to place all military engineer officers with excellent military education in the new general staff was also a huge problem, which, until the spring of 1849, practically prevented the establishment of the Hungarian corps of military engineers (mainly due to the lack of cadres). It was only in May 1849 that a chief was appointed to lead the corps of military engineers, but general Miklós Gyulai Gaál was mostly involved in other areas. Because of this, it was Ignác Török who had to deal with the tough organizing task, which he could only start as an appointed chief in July, when the war of independence was already about to collapse. In spite of this, he attained spectacular results, his organizational principles used in Komárom were applied throughout the army. The involvement of civil engineers and other technical experts made it possible to establish a modern, effective military engineering service, which the military engineer general, who died as one of the martyrs of Arad, led resolutely until the day the council of war in Arad decided to surrender.